

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 03 жовтня 2017 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
5. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/.
6. Шекера Ю.О. Щодо значення та функцій процесуальних строків у господарському судочинстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 15 (2). С. 71–74.
7. Косарева Е.В. Разумный срок судебного разбирательства в контексте концепции единого гражданского процессуального кодекса Российской Федерации. Гражданское право. Гражданский процесс. Арбитражный процесс. 2017. № 1. С. 39–46.
8. Городовенко В.В. Забезпечення «розумних» строків розгляду справ організаційно-правові аспекти. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/62450-128333-1-SM.pdf>.
9. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. К., 2009. 20 с.
10. Поляков И.Н. Разумные сроки судопроизводства: понятие и значение. URL: <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=3&art=1975>.
11. Рожнов О.В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2000. 20 с.

УДК 347.919.3

ЗУБ О.Ю.

ФЕНОМЕН СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена дослідженню нового інституту цивільного процесуального права – спрощеного позовного провадження. Висвітлено сутність цього нового процесуального провадження, можливості, які воно надає, та потенційні ризики його застосування. Запропоновані субстантивні та процедурні умови, що мають бути дотримані під час вирішення питання про перехід до цього процесуального провадження задля недопущення необґрунтованого обмеження процесуальних прав сторін. Зазначені та коротко проаналізовані основні процесуальні особливості розгляду цивільних справ у цьому порядку. Окреслено коло негативних наслідків, які настають у зв'язку з переходом до цього порядку.

Ключові слова: *спрощені провадження, спрощене позовне провадження, спрощення цивільної процесуальної форми, процесуальні провадження в цивільному процесі, система проваджень у цивільному процесі.*

Статья посвящена исследованию нового института гражданского процессуального права – упрощенного искового производства. В исследовании освещены сущность этого нового процессуального производства, возможности, которые оно предоставляет, и потенциальные риски его применения. Предложены субстантивные и процедурные условия, которые должны быть соблюдены при решении вопроса о переходе к этому процессуальному производству для недопущения необоснованного ограничения процессуальных прав сторон. Указаны и коротко проанализированы основные процессуальные особенности рассмотрения гражданских дел в этом порядке. Очерчен круг негативных последствий, которые наступают в связи с переходом к этому порядку.

Ключевые слова: *упрощенные производства, упрощенное исковое производство, упрощение гражданской процессуальной формы, процессуальные производства в гражданском процессе, система производств в гражданском процессе.*

The article is devoted to study a new institute of civil procedural law – a simplified claim process. This study highlights the essence of this new procedural process, the opportunities that it presents and the potential risks that it carries with it. It offered the substantive and procedural conditions that must be observed in resolving the issue of transition to this procedural proceeding, in order to prevent unjustified restriction of procedural rights of the parties. It was mentioned and briefly analyzed main procedural peculiarities of consideration of civil cases in this track. It was circled negative consequences that come in connection with the transition to this track.

Key words: *simplified proceedings, simplified claim process, simplification of civil procedural form, procedural proceedings in the civil process, system of proceedings in the civil process.*

Вступ. Майже рік цивільне судочинство в Україні здійснюється за новою редакцією Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК, Кодекс), що рясніє численними новелами, покликаними зробити процедуру розгляду цивільних справ більш оперативною й оптимальною задля ефективного захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів суб'єктів звернення до суду. За вказаний проміжок часу, хоча й не остаточно (адже зміни продовжують вноситися в цивільне процесуальне законодавство), все ж сформувалася певна судово-практична застосування оновленого цивільного процесуального законодавства.

У парадигмі змін цивільного процесуального законодавства простежується посилення диференціації цивільної процесуальної форми та продовження впровадження спрощених проваджень. Проявом цього є законодавча регламентація нового інституту цивільного процесуального права – спрощеного позовного провадження.

Ідея впровадження спрощених порядків розгляду цивільних справ не є новою для України. Ще з 2004 р. у цивільній процесуальній матерії функціонує наказне провадження, яке від початку законодавчої урегульованості позиціонувалося й процедурно-функціонально реалізовувалося як спрощене [1, с. 66–85]. Але імплементація спрощеного позовного провадження – це якісно вищий рівень організації спрощених порядків розгляду цивільних справ, сповнений як потенціалом до прискорення розгляду цивільних справ і зменшенням навантаження на суди, так і високими ризиками необгрунтованого обмеження учасників справи у процесуальних правах і порушення права на справедливий суд.

Проблематика диференціації цивільної процесуальної форми та спрощених проваджень є мало розробленою, адже самі ідеї спрощення не так давно висвітлюються на сторінках наукових праць. Серед дослідників, які прямо чи побіжно займалися вивченням зазначених проблем, слід назвати: В.І. Бобрика, С.В. Васильєва, М.В. Вербіцьку, С.І. Запару, А.О. Згаму, В.В. Комарова, Д.Д. Лупеника, Ю.В. Навроцьку, В.В. Проценка, О.С. Ткачука та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження нового інституту цивільного процесуального права – спрощеного позовного провадження, вивчення його сутності, потенційних ризиків застосування, умови переходу й особливостей розгляду справ у цьому порядку з урахуванням судової практики.

Результати дослідження. Нова редакція ЦПК започаткувала оновлену систему основних процесуальних проваджень у цивільному процесі, яка складається з: позовного (загального та спрощеного), наказного й окремого проваджень. У контексті позовного провадження законодавець достатньо зрозуміло розставляє значимість та очікуване навантаження на два альтернативні та рівнозначні, за юридичною силою ухвалюваних рішень, шляхи розгляду та вирішення цивільних справ. Так, ч. 4 ст. 19 Кодексу передбачає, що спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ: а) малозначних і б) таких, що виникають із трудових відносин, в) про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України, г) незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, котрі через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні [2].

Згаданим законодавчим положенням регламентовано, що на спрощене позовне провадження має лягти тягар переважної більшості цивільних справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства. Розгляд у порядку загального позовного провадження має здійснюватися у виняткових цивільних справах, а саме – складних, з особливо високою ціною позову, таких, що не потребують якомога швидшого розгляду.

Порівнюючи ці два пов'язані між собою порядки з позицій функціональності, максимального забезпечення учасників справи всіма можливими процесуальними інструментами для відстоювання своєї позиції, усіх можливих стадій цивільного процесу, не здійснюючи передчасно аналіз їх процесуальних особливостей, необхідно зазначити таке. Загальне позовне провадження в найбільш повному його втіленні є єдино можливим порядком, який дозволяє настільки, наскільки це можливо, реалізувати засади змагальності, диспозитивності й забезпечити справедливий розгляд цивільної справи. Воно містить можливість реалізувати усі передбачені цивільним процесуальним законодавством процесуальні права та найбільш повно забезпечити відповідні гарантії. Тобто, лише в порядку загального позовного провадження можна максимально забезпечити високі стандарти розгляду й вирішення цивільних справ, визначені, у т. ч., у п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Натомість спрощене позовне провадження, будучи додатковим до загального позовного провадження [3, с. 65–66], є суттєво усіченим у кількості процесуальних дій, які мають і можуть бути вчинені судом, так само як і учасники справи суттєво обмежені у своїх процесуальних правах і гарантіях. Чого тільки варта вказівка в Кодексі на те, що за загальним правилом справи в спрощеному позовному провадженні розглядаються без призначення судового засідання (підстави для такого висновку нам дає системне тлумачення ч. 13 ст. 7 і ч. 5 ст. 279 ЦПК) й за наявними в справі матеріалами. Таким чином, можемо стверджувати, що цей спрощений порядок розгляду цивільних справ законодавчо передбачає суттєве обмеження учасників справи в процесуальних правах, а разом із відсутністю, за загальним правилом, судового засідання – і законодавче обмеження реалізації засад змагальності та диспозитивності у справі.

Із вищезазначеного можемо зробити два значимі проміжні висновки. По-перше, зміни до ЦПК в обсязі, досліджуваному цією статтею, підносять вітчизняне судочинство на якісно вищий, ніж до набрання змінами чинності, рівень, що дозволяє здійснювати розгляд справ більш ефективно, швидко, за скороченого порядку розгляду цивільних справ. Якщо раніше перед судом стояло завдання здійснити справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд цивільної справи за єдиною процедурою, то нині суд може обрати в обсязі свободи, передбаченої цивільним процесуальним законодавством (із приводу вирішальної ролі суду в обранні порядку розгляду цивільної справи в позовному провадженні йтиметься далі): чи розглянути справу в загальному позовному провадженні, чи розглянути справу з обмеженням процесуальних прав учасників справи в спрощеному позовному провадженні. Тобто має місце очевидне збільшення обсягу відповідальності суду та вимог до його професіоналізму.

По-друге, з огляду на вищезазначене, якість практики вітчизняного правозастосування та факт, що спрощене позовне провадження є передбаченим Кодексом порядком розгляду справ, який містить суттєві обмеження процесуальних прав учасників справи і загалом права на справедливий суд, факт розгляду цивільної справи в спрощеному позовному провадженні *per se* сповнений високих ризиків для суду порушити права учасників справи. Метафорично – це як після руху над прірвою містком шириною в два метри перейти на рух містком шириною в п'ятдесят сантиметрів, де вірогідність упасти суттєво збільшується. Для вітчизняного цивільного судочинства таке метафоричне падіння знаменуватиме не тільки порушення вітчизняного процесуального законодавства, а і взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд. Тобто, невідворотно підвищується ризик збільшення підстав для подання скарг до Європейського суду з прав людини. Ба більше, забігаючи наперед, необхідно сказати, що наслідки необгрунтованого розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження передбачені й у чинному ЦПК: такий розгляд п. 7 ч. 3 ст. 376 ЦПК визнається як порушення норм процесуального права, і рішення, ухвалене в такому порядку, має бути скасоване. Однак вміла «судова еквілібристика» призведе в глобальному масштабі до бажаного результату – прискорення розгляду справ і зменшення навантаження на суди.

З огляду на вищевикладене та вироблені в практиці Європейського суду з прав людини підходи до обгрунтування допустимого обмеження прав людини, у т. ч. п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (у розглядуваному контексті йдеться про обмеження максимального забезпечення учасників справи цивільними процесуальними правами та гарантіями, у наукознавчому розумінні – обмеження процесуальної справедливості та посилення засад формальної істини), необхідно зазначити, що розгляд цивільних справ у спрощеному порядку допускається лише за чіткого дотримання передбачених Кодексом умов. Недотримання таких умов під час вирішення питання про розгляд справи в спрощеному позовному провадженні і сам по собі необгрунтований перехід до розгляду цивільної справи в цьому порядку тягне за собою наслідки, визначені в п. 7 ч. 3 ст. 376 ЦПК.

Ураховуючи законодавчу регламентацію спрощеного позовного провадження в цивільно-процесуальному законодавстві, умови, яких необхідно дотримуватися для переходу до розгляду цивільної справи в цьому порядку, необхідно поділяти на *субстантивні (матеріальні) та процедурні*.

Субстантивні умови переходу до спрощеного позовного провадження втілюються в категоріях справ, які за вказівкою в ЦПК розглядаються за спрощеною процедурою. Так, Кодекс визначає такі категорії справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження: 1) малозначні справи (п. 1 ч. 1 ст. 274 ЦПК) – цивільні справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК); 2) що виникають із трудових відносин (п. 2 ч. 1 ст. 274 ЦПК); 3) про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів і якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд (п. 3 ч. 4 ст. 19, п. 3 ч. 1 ст. 274 ЦПК); 4) наказного провадження, якщо розмір грошової вимоги не перевищує розміру справи малозначної чи незначної складності (ч. 1 та 2 ст. 161 ЦПК). Ба більше, ч. 2 ст. 274 ЦПК передбачає, що в цьому порядку може бути розглянута й будь-яка інша справа, чим підтверджується відкритість переліку справ. Перейдемо до більш детального дослідження цих категорій цивільних справ.

П. 1 ч. 1 ст. 274 Кодексу використовує нову категорію цивільного процесуального законодавства – «малозначна справа» – для визначення одного із критеріїв справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження. Використання цієї категорії тягне за собою настання суто процесуальних наслідків (не тільки в площині спрощеного позовного провадження). Законодавець визначає дві групи малозначних справ, коли вони визнаються такими: а) законом і б) судом (підставою для виділення такої класифікації є власне положення п. 1 та 2 ч. 6 ст. 19 Кодексу, де п. 1 констатує визначені справи як малозначні, а за умовами п. 2 вимагається визнання судом справи малозначною).

За законом (п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК) визнаються малозначними справи, які мають ціну позову станом на 2018 р. (з урахуванням ч. 9 ст. 19 Кодексу) до 176,2 тис. грн. Визнаються вони такими автоматично і повинні всі беззаперечно розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження (якщо тільки не входять до переліку винятків у ч. 4 ст. 274 ЦПК), тобто судова дискреція в цій частині відсутня за загальним правилом (далі йтиметься про теоретичну можливість відступлення від цього правила). Малозначними за цим пунктом не можуть бути цивільні справи, в яких відсутня ціна позову (тобто з вимогою немайнового характеру).

Цивільна справа визнається малозначною (за п. 2 ч. 6 ст. 19 Кодексу) за таких умов: 1) цивільна справа є незначної складності; 2) справа визнана судом малозначною; 3) справа не передбачена в переліку справ, що розглядаються лише в загальному позовному провадженні; 4) ціна позову не перевищує станом на 2018 р. 881 тис. грн.

1) Нова оцінна категорія, імплементована до матерії цивільного процесуального законодавства, – «справа незначної складності» – застосовується в рамках нової редакції ЦПК як перехідна логічна ланка для визнання судом справи малозначною. Змістовне наповнення цієї категорії повністю стосується сфери суддівського розсуду. Перелік критеріїв, які б дозволили віднести справи до незначної складності, в законодавстві не визначені, очевидно, вони мають індивідуальний характер і повинні напрацьовуватися судовою практикою.

2) Наступна умова однозначно вимагає, щоб справа через визначення її незначної складності у відповідному процесуальному акті-документі була визнана судом малозначною за відповідним пунктом. Невизнання такої справи малозначною не тягне за собою наслідків, пов'язаних із визнанням справи малозначною в рамках одного інстанційного циклу [4, с. 43, 49]. Також Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду вироблено сталу судову практику, відповідно до якої визнання справи малозначною є не лише прерогативою суду першої інстанції. У низці ухвал про відмову в відкритті касаційного провадження з приводу перегляду судових рішень у цивільних справах Верховний Суд указує, що оскільки ч. 6 ст. 19 ЦПК знаходиться в розділі «Загальні положення», то визнати справу малозначною можна й під час перегляду справи в касаційному порядку [5–7], так само, як і не визнавати справу малозначною, коли нижчі суди визнали її такою помилково [8].

3) Ч. 4 ст. 274 Кодексу, незалежно від свого дещо невдалого розташування в структурі ЦПК, визначає перелік справ, які як не можуть бути визначені як малозначні, так і не можуть роз-

глядатися в порядку спрощеного позовного провадження. Об'єднання інших вимог зі справами, визначених згаданою статтею, свідчить про обов'язковість їх розгляду лише в порядку загальнопозовного провадження. Цей перелік є інтегральним і застосовується як обмеження згаданих вище цивільних процесуальних інститутів, незалежно від того, в рамках якого процесуального провадження / процесуальної стадії / інстанційного циклу вони реалізуються.

4) Остання умова визнання справи малозначною за п. 2 ч. 6 ст. 19 – це дотримання верхнього порогу ціни позову. Окрім власне розміру цього порогу, у досліджуваному пункті законодавець вказує на те, що визнаними малозначними, у рамках окресленої правової норми, можуть бути лише справи, які мають ціну позову, інші – ні.

П. 2 ч. 1 ст. 274 ЦПК визначає, що в порядку спрощеного позовного провадження розглядаються цивільні справи, які впливають із трудових відносин. Це положення у зв'язку з ч. 7 ст. 277 ЦПК однозначно зобов'язує суди розглядати трудові спори в порядку спрощеного позовного провадження, що підтверджується одностайною вітчизняною судовою практикою з цього питання [9–12]. У разі, коли матеріальною підставою для розгляду цивільної справи в порядку спрощеного позовного провадження є саме досліджуваний пункт, на перехід до спрощеного порядку розгляду цивільної справи не впливає ні розмір ціни позову, ні майновий / немайновий характер вимоги.

Окрім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03 липня 2018 р. № 2475-VIII [13] було внесено зміни до п. 3 ч. 4 ст. 19 і п. 3 ч. 1 ст. 274 ЦПК у зв'язку з додаванням ще однієї категорії справ, яка має розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження. Це справа про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд.

Осторонь переліку справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, визначеного в ст. 274 ЦПК, знаходиться перелік вимог, регламентованих у ч. 1 ст. 161 ЦПК, за якими можна здійснити захист порушених прав або в наказному, або в спрощеному позовному провадженні, що зазначено в ч. 2 ст. 161 ЦПК. З огляду на те, що всі згадані вимоги мають майновий характер, постає питання, яку правову норму повинен застосувати суд для того, щоб обґрунтувати перехід до спрощеного позовного провадження за вимогами з ч. 1 ст. 161 Кодексу в порядку спрощеного позовного провадження: чи послатися лише на ч. 1 та ч. 2 ст. 161 ЦПК, чи послатися лише на ч. 1 ст. 274 ЦПК, чи застосувати їх спільно. Практична значимість згаданого питання полягає в тому, що розмір вимоги за ч. 1 ст. 161 Кодексу може виходити за рамки справ малозначних і незначної складності, наприклад, якщо йдеться про стягнення заборгованості за договором, укладеним у письмовій формі, і чи мають такі справи корелюватися із ч. 6 ст. 19 та ч. 1 ст. 274 ЦПК.

З огляду на спеціальне функціональне призначення, чітку вказівку на можливість розгляду вимог (навіть більшої кількості справ за ознакою ціни позову, ніж це визначено в ч. 1 ст. 274 ЦПК) з переліку в порядку спрощеного позовного провадження вважаємо, що в разі пред'явлення позову за вимогами, регламентованими в ч. 1 ст. 161 ЦПК, суд має право послатися лише на ч. 1 та 2 ст. 161 ЦПК для обґрунтування переходу до спрощеного позовного провадження. Враховуючи пряму законодавчу вказівку, у порядку спрощеного позовного провадження можна розглянути категорії справ, зазначені в ч. 1 ст. 161 Кодексу, з розміром вимоги, що виходить за рамки справ малозначних або незначної складності.

ЦПК України, орієнтуючи на переважний розгляд цивільних справ у спрощеному позовному провадженні, з огляду на положення ч. 4 ст. 19 закладає підвалини для подальшого розширення переліку категорій справ, які можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження, вказуючи, що в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду.

Варто акцентувати увагу, що саме ця правова норма, у рамках суддівського розсуду, уможливає, серед інших категорій, розгляд цивільних справ із немайними вимогами. Відповідно, в обґрунтування переходу до спрощеного позовного провадження в цивільних справах, які не визначені в ч. 1 ст. 274 Кодексу, необхідно керуватися ч. 2 ст. 274 ЦПК. Більше того, допустимим є розгляд інших цивільних справ, якщо суд, оцінивши справу за критеріями з ч. 3 ст. 274 Кодексу та не знайшовши розглядувану справу серед тих, що не можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження, дійшов висновку про необхідність розгляду справ у порядку спро-

шеного позовного провадження. Як свідчить судова практика, таких категорій справ досить багато, серед них: про визнання бездіяльності протиправною [14], про зобов'язання вчинити певні дії щодо впорядкування, оформлення та реєстрації права власності на нерухоме майно [15], про захист честі гідності, ділової репутації та визнання інформації недостовірною [16], про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, [17] та ін.

Отже, для переходу до розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження необхідно дотриматися субстантивної умови, тобто передбачення в законодавстві можливості розгляду конкретних цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження або відсутності прямої заборони на такий розгляд.

Дотримання *процедурних умов* разом із субстантивними забезпечить існування необхідного запобіжника, що унеможливить необґрунтований перехід до спрощеного позовного провадження та, відповідно, непропорційних обмежень процесуальних прав учасників цивільної справи. Процесуальні умови розгляду цивільних справ зі спором про право в спрощеному порядку втілюються в безумовному дотриманні передбаченої в Кодексі процедури відкриття спрощеного провадження в цивільній справі.

Перша процедурна умова реалізується в дотриманні процесуальної стадії, на якій вирішується питання про розгляд цивільної справи в порядку спрощеного позовного провадження та втілення відповідного рішення в процесуальному акті-документі. Відповідно до ч. 1 ст. 277 ЦПК, питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі. Таким чином, відповідне питання має вирішуватися виключно на стадії відкриття провадження в справі й у вищезгаданій ухвалі. Якщо суд помилково почав розгляд у порядку загального позовного провадження, а потім (після відкриття провадження в справі) дійшов висновку, що необхідно розглянути справу в порядку спрощеного, то такий перехід є неможливим.

Друга процедурна умова втілюється в дотриманні суб'єкта, якому належить вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. З цього приводу маємо лише ч. 1 ст. 276 ЦПК, яка вказує, що клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній. З такого формулювання виникає кілька питань: 1) чи значить ч. 1 ст. 276 ЦПК, що наявність самого по собі клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження зобов'язує суд розглянути справу в такому порядку; 2) чи значить ч. 1 ст. 276 ЦПК, що відсутність такого клопотання позивача унеможливорює розгляд справи в такому порядку; 3) хто наділений правом остаточно вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Дійсно, Кодекс чітко не дає відповіді на всі згадані питання. За таких умов маємо послуговуватися логікою, яка дозволить знайти відповіді на поставлені запитання. П. 1 ч. 5 ст. 12 ЦПК регламентує, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, керує ходом судового процесу. А згідно з п. 4 ч. 2 ст. 187 ЦПК про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються, зокрема, за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) розглядатиметься справа. Тобто, якщо право припинити розгляд цивільної справи на будь-якій стадії процесу беззаперечно належить сторонам (йдеться про розпорядчі права сторін), то право спрямовувати рух цивільної справи в рамках передбачених процесуальних норм належить суду. Більше того, визначити порядок розгляду справи суд зобов'язаний. Отже, в умовах нормативної невизначеності з вирішення процесуальних питань, які мають обов'язково бути вирішеними в кожній цивільній справі, та виходячи з того, що саме суд здійснює керівництво та спрямування руху справи, вирішувати питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має право лише суд, з урахуванням обставин справи.

Окрім того, з попереднього випливає, що в разі необґрунтованого переходу до спрощеного позовного провадження наслідки порушення права на справедливий суд покладаються саме на державу, а не на будь-якого з учасників справи.

У контексті вищезазначеного доходимо висновку, що наявність відповідного клопотання позивача не зобов'язує суд розглядати справу в такому спрощеному порядку, а має, з одного боку, оцінюватися в світлі передбачених у ч. 3 ст. 274 Кодексу критеріїв, які бере до уваги суд, вирішуючи питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. З іншого боку, якщо таке клопотання позивача подано, то воно процесуально має бути розглянуте за процедурою, передбаченою в ч. 3 та 4 ст. 277 ЦПК.

Водночас із другої процедурної умови випливають питання, що мають практичне значення. У силу неоднозначної регламентації спрощеного позовного провадження залишається відкритим питання: чи зобов'язаний суд розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, якщо розглядувана справа міститься у вищезазначеному переліку, чи він може застосувати такий порядок, якщо це дозволяють обставини справи (з урахуванням ч. 3 ст. 274 Кодексу) й вирішення зазначеного питання входить до сфери суддівського розсуду.

Однозначної відповіді на це питання законодавець не дає, хоча й натякає на те, що є справи, які розглядаються лише в порядку спрощеного позовного провадження (наприклад, ч. 7 ст. 277 і ч. 2 ст. 161 ЦПК). Також ч. 1 ст. 2 ЦПК зазначає, що цивільне судочинство здійснюється своєчасно з метою ефективного захисту. У свою чергу, суддя Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду Д.Д. Луспеник вказує, що «окрім формальних критеріїв малозначності спору, вбачається, що суддя під час вирішення питання про те, у спрощеному або загальному позовному провадженні має розглядатися справа, повинен виходити з принципу пропорційності, що наділяє суддю дискреційними повноваженнями щодо визначення порядку здійснення провадження у справі, враховуючи завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними та публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін тощо (ст. 11 ЦПК)» [18].

З іншого боку, підходячи суто формально та прагматично до пошуку відповіді на додатково поставлене питання, необхідно зауважити, що Кодекс передбачає наслідки необґрунтованого розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження за умови, що справа об'єктивно мала розглядатися в порядку загального позовного провадження – скасування рішення суду через порушення норм процесуального права (п. 7 ч. 3 ст. 376 ЦПК). Наслідків розгляду справи в порядку загального позовного провадження за умови, що справа об'єктивно мала розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження, цивільне процесуальне законодавство не передбачає.

Відповідно можемо висувати в рамках відповіді на поставлене додаткове питання, що суд, посилаючись на ч. 1 ст. 2, ч. 2 ст. 161, ч. 7 ст. 277 ЦПК, зобов'язаний розглянути цивільні справи, визначені в ч. 1 ст. 274 ЦПК, виключно в порядку спрощеного позовного провадження. Але у виняткових випадках, коли суд, оцінюючи необхідність розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження через критерії ч. 3 ст. 274 ЦПК, у світлі складних обставин цивільної справи із застосуванням принципу пропорційності (ст. 11 Кодексу), доходить висновку, що наданих процесуальних гарантій спрощеного позовного провадження не достатньо для справедливого судового розгляду й ефективного захисту порушеного права, він може розглянути справу в порядку загального позовного провадження.

Окремо необхідно зазначити, що в найближчі місяці після набуття чинності відповідними змінами до ЦПК України та напрацювання судової практики правозастосування оновленого ЦПК простежувалися випадки переходу до спрощеного позовного провадження всупереч вищезазначеним умовам. Так, була непоодиноким практикою, коли провадження в цивільних справах відкривалися до набуття чинності відповідними змінами до цивільного процесуального законодавства, а в підготовчих чи судових засіданнях, які були призначені на дати після набуття чинності відповідними змінами й мали розглядатися за оновленим ЦПК (з посиланням на п. 9 ч. 1 Перехідних положень до ЦПК), суд вирішував перейти до спрощеного позовного провадження. Таке рішення приймалося в різноманітних ухвалах, таких як: про скасування заочного рішення та призначення справи до розгляду в порядку спрощеного позовного провадження [19], про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження (суд за власною ініціативою вирішив перейти до спрощеної процедури) [20], про перехід до розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження (суд задовольнив клопотання про такий перехід одного з учасників справи [21–23], спільної заяви сторін [24]) тощо. Вищеописана практика, на нашу думку, є хибною, вона свідчить про порушення норм процесуального права та порушення права на справедливий суд.

Для повноти висвітлення обраної теми наукової статті необхідно вказати на основні процесуальні особливості розгляду цивільної справи в порядку спрощеного позовного провадження та визначити негативні наслідки для сторін через перехід до цього спрощеного порядку.

На відміну від справ загального позовного провадження, де максимальний строк розгляду справи становить 90 днів, цивільні справи в порядку спрощеного позовного провадження розглядаються максимально 60 днів (ст. 275 ЦПК). У цьому спрощеному порядку сторони суттєво обмежені в реалізації своїх процесуальних прав, у т. ч. через відсутність підготовчого засідання (ч. 3 ст. 279 ЦПК), судових дебатів (ч. 8 ст. 279 ЦПК). Більше того, за загальним правилом усі справи в цьому порядку розглядаються без призначення судового засідання. Такий висновок ми

зробили на таких підставах. Так, відповідно до ч. 5 ст. 279 ЦПК «суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами», ч. 13 ст. 7 Кодексу зазначає, що «Розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами, якщо цим Кодексом не передбачено повідомлення учасників справи. У такому разі судові засідання не проводяться». Звісно, та ж ч. 5 ст. 279 ЦПК передбачає подання клопотання сторонами про призначення судового засідання. Але навіть наявність такого клопотання не зобов'язує суд призначити судові засідання, і в задоволенні такого клопотання можна відмовити в світлі обставин справи (ч. 6 ст. 279 Кодексу), але така законодавча регламентація покладає на суд додаткову відповідальність і вимагає посилення вмотивованості відповідної ухвали задля недопущення потенційного порушення процесуальних прав сторін і надання додаткових підстав для оскарження рішення [25]. Варто зазначити, що вийти зі спрощеного позовного провадження за обгрунтованою ініціативою сторін можна лише в порядку ст. 277 ЦПК, а за ініціативи суду (у контексті можливого настання несприятливих наслідків для рішення суду) у будь-який момент до ухвалення рішення.

Розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження накладає певні обмеження й під час перегляду судових рішень в апеляційній і касаційній інстанціях. Як вказує ч. 1 ст. 369 ЦПК, апеляційні скарги на рішення суду у справах із ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Доступ до касаційного оскарження судових рішень ще більш обмежений. Так, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК не підлягають касаційному оскарженню судові рішення в малозначних справах. Але це не говорить про те, що всі справи, які розглядалися в спрощеному позовному провадженні, не підлягають оскарженню, адже ч. 4 ст. 19 та ч. 1 ст. 274 ЦПК визначають малозначні справи як одну з категорій справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження. Крім того, п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК передбачає випадки, коли рішення в малозначних справах все ж підлягають касаційному оскарженню.

Із вищезазначеного випливають певні негативні наслідки для сторін у зв'язку з розглядом справи в спрощеному позовному провадженні в аспекті доказування: 1) учасники справи обмежуються в усному висловленні своєї позиції, заперечень, міркувань (обмеження принципу змагальності, диспозитивності на всіх інстанційних циклах); 2) обмеження в поданні доказів.

Висновки. Отже, спрощене позовне провадження – це новий виклик і нові можливості для здійснення цивільного судочинства в Україні. Цей порядок сповнений низкою ризиків порушення права на справедливий суд, запобігти чому може лише неухильне дотримання норм цивільного процесуального законодавства під час переходу до розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, власне розгляду й ухвалення рішення у справі. Для обгрунтованого переходу до спрощеного позовного провадження необхідно дотримуватися субстантивних (матеріальних) і процедурних умов. Спрощене позовне провадження через відсутність під час розгляду цивільної справи низки процесуальних інститутів містить законодавчо передбачені, необхідні обмеження процесуальних прав сторін, які тягнуть за собою суттєві обмеження в процедурі доказування.

Список використаних джерел:

1. Наказне провадження в цивільному процесі: монографія / за заг. ред. В.І. Бобрика. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 203 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Офіційний вісник України. 2004. № 16. Ст. 11.
3. Зуб О.Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. Проблеми законності. 2015. № 131. С. 62–70.
4. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Х.: Право, 2012. 624 с.
5. Гулько Б. Малозначні справи в практиці Верховного Суду. Судебно-юридическая газета. 2018. № 12–14 (431–433). URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/116476-maloznachni-spravi-u-praktitsi-verkhovnogo-sudu-a6167e>.
6. Ухвала Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду в справі № 496/797/16-ц від 21 травня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475614>.
7. Ухвала Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду в справі № 186/1266/17 від 27 липня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75581141>.

8. Ухвала Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду в справі № 369/9085/17 від 04 квітня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73437827>.
9. Ухвала Заріченського районного суду Рівненської області в справі № 561/164/18 від 14 березня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72719552>.
10. Заочне рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області в справі № 243/3713/18 від 25 травня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74254357>.
11. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва в справі № 761/22752/18 від 20 червня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75014874>.
12. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області в справі № 127/10017/18 від 30 травня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74347099>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03 липня 2018 р. № 2475-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 62. Ст. 2128.
14. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави в справі № 554/636/18 від 05 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72014593>.
15. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави в справі № 554/1065/18 від 19 березня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72896941>.
16. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави в справі № 554/1219/18 від 27 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72718700>.
17. Ухвала Київського районного суду м. Полтави в справі № 552/821/18 від 14 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72189382>.
18. Мамченко Н., Луспенник Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. Судебно-юридическая газета. 03 вересня 2018 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/124587-novelizatsiya-tsivilnogo-protsesu-pozitivno-vplnula-na-sudovu-praktiku>.
19. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави в справі № 553/1670/17 від 22 березня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72896835>.
20. Ухвала Великобагачанського районного суду Полтавської області № 525/1197/17 від 18 грудня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71049461>.
21. Ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області в справі № 541/2619/17 від 30 січня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71875669>.
22. Ухвала Миргородського міськрайонного суду в Полтавській області в справі № 541/2598/17 від 30 січня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71875868>.
23. Ухвала Решетилівського районного суду в Полтавській області в справі № 546/776/17 від 16 січня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71593265>.
24. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави в справі № 553/1462/17 від 30 січня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71931781>.
25. Віч-на-віч. Закон і бізнес. 2018. № 16 (1366). URL: https://zib.com.ua/ua/132679-suddyu_shantazhuyut_cherez_rishennya_pro_sproscheniy_rozglya.html.